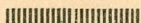

ваннях. Кожний із нас несе сам у собі свою судьбу свobodно; ми стоїмо посеред довкільного життя і приневолені ставитися якомсь до кожної справи, одначе зовсім згідно з нашим свobodним рішенням. За це ми цілковито відповідальні, і ніякий закон причиновости не може звільнити нас від тієї відповідальности.

Всі наші діла в минулому можна все зрозуміти зо становища причиновости, наші майбутні діла є свobodні, зв'язані тільки законами етики. Тому нема суперечности між законом причиновости й свободою волі, тільки треба до них обох підходити з відповідної точки погляду, чи обсервації. Свої міркування, що торкаються одиниці, поширює врешті Плянк і на суспільство, і на увесь нарід. Як існує воля одиничної людини, так само існує спільна воля цілої нації, (народня воля); це не тільки сума волі одиниць, а збірна воля цілої нації і нема сумніву, що для тієї зірної волі в часі й просторі існують анологічні закони, як для кожної людини зокрема. Історію якоїсь нації може дана нація розуміти причиново тільки для своєї минувшини; будучину нації годі колинебудь і денебудь зрозуміти тільки з самих наукових міркувань. І тому воно хибно розв'язувати питання за нападу чи розвитку нації тільки за поміччю історичних дослідів. Та проте одне можна напевно сказати, а саме, що майбутність належить до тієї генерації й до тієї нації, що має до того волю й зуміє її виявити.

Стільки Плянк. Такі головні ідеї його доповіді. Думаю, що цей короткий огляд однієї з найцікавіших брошур великого вченого, його безпристрасний, одначе оптимістичний тон, його глибоке вдумання в найбільш скомпліковані тайни людської психіки повинні зацікавити широкі круги нашої суспільности, а бодай тієї її частини, для якої царина духа це не пустий звук, а навпаки, головний зміст життя. А тоді може завдяки трудам одного з найбільших умів сучасної Європи вийде як не моральне піднесення духа й у нас, то бодай зрозуміння, що наша майбутність залежить тільки від нас самих та нашого свobodного рішення. І тому саме дозволив я собі звернути увагу нашого громадянства на останню брошуру Плянка.

Проф. д-р Вальтер Геґґ (Goetz)

БІЛЯНС ІТАЛІЙСЬКОГО ФАШИЗМУ*

Ми, люди старшого покоління, бачили вже Італію давню, а тепер глядімо на Італію нову. Насувається питання, чи справді це зовсім інший край і зовсім інші люди, що їх маємо перед собою, і чи народ за дві десятки літ може змінитися до основ. Чи спокійну вегетацію можна перетворити в існування з найви-

* Ця стаття вміщена в німецькїм берлінськїм журналі „Hilfe“ Ред.

щою динамікою чину, вроджену, здавалося б, романтичність перемінити в тверезе почуття дійсности, створити майже за одну ніч найновітніший промисл і державний лад. І чи ті зміни — це справді чин однієї людини, що зуміла накинати свою волю й свій світогляд цілому народові?

В звязку з останнім питанням слід пригадати, що Італія в ХІХ. в., по політичнім роздробленні й слабощах, куди більших, як у Німеччині, видала в часі свого об'єднального руху особистості й енергію, що на ґрунті поступового лібералізму створили об'єднану народню державу. Хоч Італію не відразу можна було ставити поруч великодержав Европи, то проте Бісмарк уважав її з 80-тих років за побажаного союзника, як противагу для французьких впливів. Одначе хто мав змогу обсервувати Італію так, як автор цієї доповіді з р. 1888. в часі частих, а згодом навіть щорічних подорожей, мусів помітити, що в протиавстрійській Ірреденті й численних її організаціях аж до товариства культурної пропаганди Данта Алігієрі — живчиком били постійно народні енергії, не менші, як у мілянським і піємонтським промислі, і не слабші, як на поодиноких наукових ділянках. Менш-більш з 1900 р. можна було помітити загальний матеріальний поступ. Змодернізовано італійські гостинниці, що їх давніш неохоче відвідували через деякі недостачі. Запроваджено кальорифери й каналізацію, а що кухня в гостинницях завжди була досконала, можна було почуватися як у себе вдома й затримуватися довше також у менших місцевостях середущої й північної Італії. В Римі й Фльоренції усунули з гігієнічних оглядів цілі дільниці. Почали теж побільшати деревню Італії, засаджуючи ліси.

Роля фашизму в італійським відродженню.

Відома річ, по світовій війні почали італійці з куди більшим темпом доганяти осяги північною й західною Европи. Бачити в фашизмі єдиного трансформатора життя сучасної Італії — було б помилкою. Фашизм із подиву гідною силою розвинув рух, що вже існував раніш. Він оживив молодь, впоїв у неї віру, що італійці мусять і можуть довершити те, що зуміли доконати перед ними німці, швайцарці, французи, бельгійці, скандинавці. Розбудив він народні енергії, вказавши їм нові цілі. За поміччу державних запомог розбудував усі галузі промислу. Пасажирські кораблі піддали операції щоденного шаровання й чищення; на тім зискала консервація тих суден, що давніш залишала стільки побажань. Залізничі піддали контролі спеціальних фашистівських урядників. Вони мали боротися з постійними спізненнями потягів, з брудом у вагонових переділах і з безплатними пасажирами. Фашистівський уряд розпочав будувати: цілі дільниці у Римі, Неаполі, Міляні, Генуї зрівняно з землею, щоб зробити місце на величні новітні будівлі. Державні будинки, доми фашистівських організацій, стадіони й т. ін. виростали, як гриби по дощі, від Міляна аж до Сицилії. Перші новочасні залізничі

двірці, улаштовані зразково, збудували в Вероні, Міляні й Фльоренції. Окрема похвала належиться Італії за те, що вона повела через цілий край автостради*, над якими наглядають спеціальні дорогари. Така система, давніш незнана, дала змогу втримати навіть менш уживані дороги (нпр. у Полудн. Італії) у зразковім порядку. Також почали кольонізувати вільними селянами дальші околиці Риму й Сицилії.

Немає двох думок: Італія стала новочасна й прилучилася до загально-європейського руху. Чи проте змінився італійський нарід? Важко відповісти на те питання. Аж досвід десятків літ вкаже, чи під впливом світової війни й індивідуальности Муссоліні стрепенулась Італія тільки хвилево, чи прокинулась тривало. Якщо не помиляюся, той рух охопив тільки деякі верстви: передовсім студенську молодь і новий, фашистівський урядничий стан. Військо, хоч в цілості ненайтісніше звязане з фашизмом, дало недавно в Абісинії доказ великої справности. Як видно, провід і армія багато навчилися по невдачах світової війни. Навіть організація резервових військ, що під час маневрів перед 2 роками в полудневім Тиролі мали пописатися ненадзвичайно, на полі правдивої війни виявили першорядну справність. Абісинський досвід вказує, що навіть простий вояк, тобто людина з простолюддя, пройшовши ліпший мілітарний вишкіл, виявляє здібності виконати важкі завдання й може спромогтися на більше зусилля.

По абісинській перемозі.

Як судити з того, що досі можна було помітити, абісинська перемога не вдарила італійському народові до голови. Фашизм уже від 15 літ плекав не дуже симпатичний націоналізм, одначе він не обхопив широких мас. Німцям у полудневім Тиролі дошкулює натиск того націоналізму, одначе чужинець, що живе в Італії, або подорожній, що відвідує край, зустрічається з ним куди рідше. Бо не відповідає італійській вдачі ні пересадний мілітаризм, ні народня бутá. Проте слід ствердити, що деякі круги плекають ту бутність і Італію уважають за матір усіх культур...

...Здається мені, що італійська преса (вона щодня дістає потрібні вказівки, про що має писати!) розповсюднила фальшиві поняття про настрої італійського населення по абісинській перемозі. Переживав я в Римі здобуття Аддіс-Абеби і чув кілька раз промови Муссоліні — спостеріг я глибоку радість населення, що зближається мир, одначе в ніякім випадку не помітив я радощів, чи то осяяння з перемоги. Із здивуванням прочитав я в пресі, що підчас мови Муссоліні на П'яцца Венеція 5. травня 1936 р. мало бути 200.000 осіб. Як подають достовірні обчислення, площа та могла б помістити враз із долішньою частиною народнього пам'ятника (горішня частина площі пам'ятника зам-

* Великі дороги, призначені тільки для авт. Ред. Дзв.

жнена), з бічними вулицями, сусідніми домами й дахами найбільш 25.000 до 30.000 осіб. Настрій людей, що на мову Муссоліні мусіли ждати 2 години, був веселий і безжурний, але патріотичного захоплення вищого ступня не можна було вичути ані в часі тієї проклямації, ані в найближчих днях. Видима річ, коли Муссоліні показався на балконі Паляццо Венеція, повстав великий ентузіазм — де ж не повстав би по таким успіху однієї людини! Всюди помітив я радість із кінця війни, одначе серед політичного й економічно вироблених італійців зустрічався я постійно з питанням: „Хто то буде платити?“, а також: „Скільки ще буде коштувати відчинення Абісинії?“ Супроти довгів, що значно зросли в звязку з війною, як також [супроти важкого господарського положення краю, такі питання — зовсім зрозумілі. Майже ніхто в Італії не має ясного погляду на справжню ситуацію державного скарбу й на державну господарку. Все чується, що політика є тільки в руках Муссоліні, що вона — його таємниця й вислід його мужнього рішення. Не має він ні довіренних, ні самостійних співпрацівників. Тим то люди, що працюють із ним, не можуть сказати нічого певного про його задуми на майбутнє. Перемога в Абісинії, себто перемога нервів Муссоліні над нервами Англії, зміцнила нечувано значіння Муссоліні в Італії й на цілому світі. Слова вуличної пісеньки в Римі стали висловом почувань усіх: „З Муссолінім перемогли ми й далі будемо перемагати“. А що той настрій здобув він для себе, то напевно з Америки (й Англії!) видобуде гроші, щоб сплатити довги й відчинити Абісинію. Великим кроком уперед в італійській фінансовій політиці була конверсія італійської державної позички — вища процентова стопа при сплаті 15 лірів на 100; в той спосіб удалося сфінансувати війну. Міжнародній капітал дасть італійцям гроші на відповідний процент, не зважаючи на таке велике задовження.

Тож які висновки?

Повторімо питання, що його поставили ми вже вище: чи італійський нарід став у своїх основах інший? Пригадаймо собі зміну, яку спричинили успіхи Бісмарка в Німеччині по 1870 р. Можливо, що нові завдання й нові думки, якщо враз із ними йдуть успіхи, додатно впливають на духа й справність цілого народу. В кожному разі розвівається думка, що, мовляв, романські народи хиляться до занепаду та немов би тільки германські народи були в силі витворити увесь поступ. Що не все залежить тільки від Муссоліні, вказує на те гурт його співпрацівників, повних посвяти, що їх знайшов, як також відродження італійського війська.

Може слухніші сумніви, чи господарські підстави Італії під імперіялізм Муссоліні — достатньо широкі й тривкі. Новостворені ділянки промислу вдержувалися тільки завдяки державній допомозі; заломилися, скоро тільки тієї державної помочі не

стало. Увільнювання селян із системи винайму, т. зв. меццадрія ще ледве в початковій фазі. — Те, що робітники й селяни, як також урядники й учителі вміють вдоволитися малим, береже Італію перед тяжкими господарськими й фінансовими небезпеками. Чи проте розбуджена тепер енергія перемаже всі ті небезпеки? Гадаю, що слід відповісти на те питання позитивно, одначе сумніваюся, щоб хтонебудь міг уважати себе в тім випадку за знавця.

ХРОНІКА

† о. Тимотей Бордуляк (1863—1936).

16. X. с. р. помер визначний душпастир та письменник о. Тимотей Бордуляк у 74. р. життя. Був він довголітнім парохом у Ходачкові Вел., де розвинув замітну душпастирську діяльність, за що іменовано його деканом та радником Митрополичої Консистерії. Одночасно був Покійний замітним письменником і кращим репрезентантом нашого літературного світу. Вже своїми першими оповіданнями й новелями звернув на себе увагу, а імя справжнього письменника дала йому збірка оповідань „Ближні“, видана у бібліотеці „Діла“ 1899 р.* Написав мало, бо тією книжкою властиво й закінчив свою творчість і хіба тільки вряди-годи появлялися потім його оповідання, чи новелі, та проте виявив він замітний письменницький хист. У своїх творах змальовує злидні нашого села, спокійно, без зайвого патосу й розпуки над людською нуждою, а проте вміє збудити в читача живу, теплу симпатію та співчуття до людини, до ближнього. Вміє він кількома рисами вдатно змалювати своїх героїв, їх психіку та прямування, вміє підглянути та зобразити коротко такі картини, що розворушують любов і готовість допомогти нещасним — як це бачимо в його відомім оповіданні про корову, чи в „Гаврилі Чорній“, „Івані бразилійці“, чи в інших. У малюванні горя села мав Покійний своїх попередників — Коваліва, Кобринську та ін., мав і молодших наступників Мартовича, Стефаніка, Черемшину, що безперечно перевищили його своїм талантом, — а все ж такі оповідання о. Бордуляка мають свою окрему вартість, бо своїм християнським духом, християнським наставленням і підходом до життя замітно відрізняються від тієї безнадійности, понурости, чи розпуки, що висловлені часто у подібних творах інших авторів. Ніщо дивного, що його оповідання увійши до шкільних читанок та що на них виховуються і ними захоплюються молоді діточі душі.

* Недавно одне радянське видавництво перевидало його новелі.